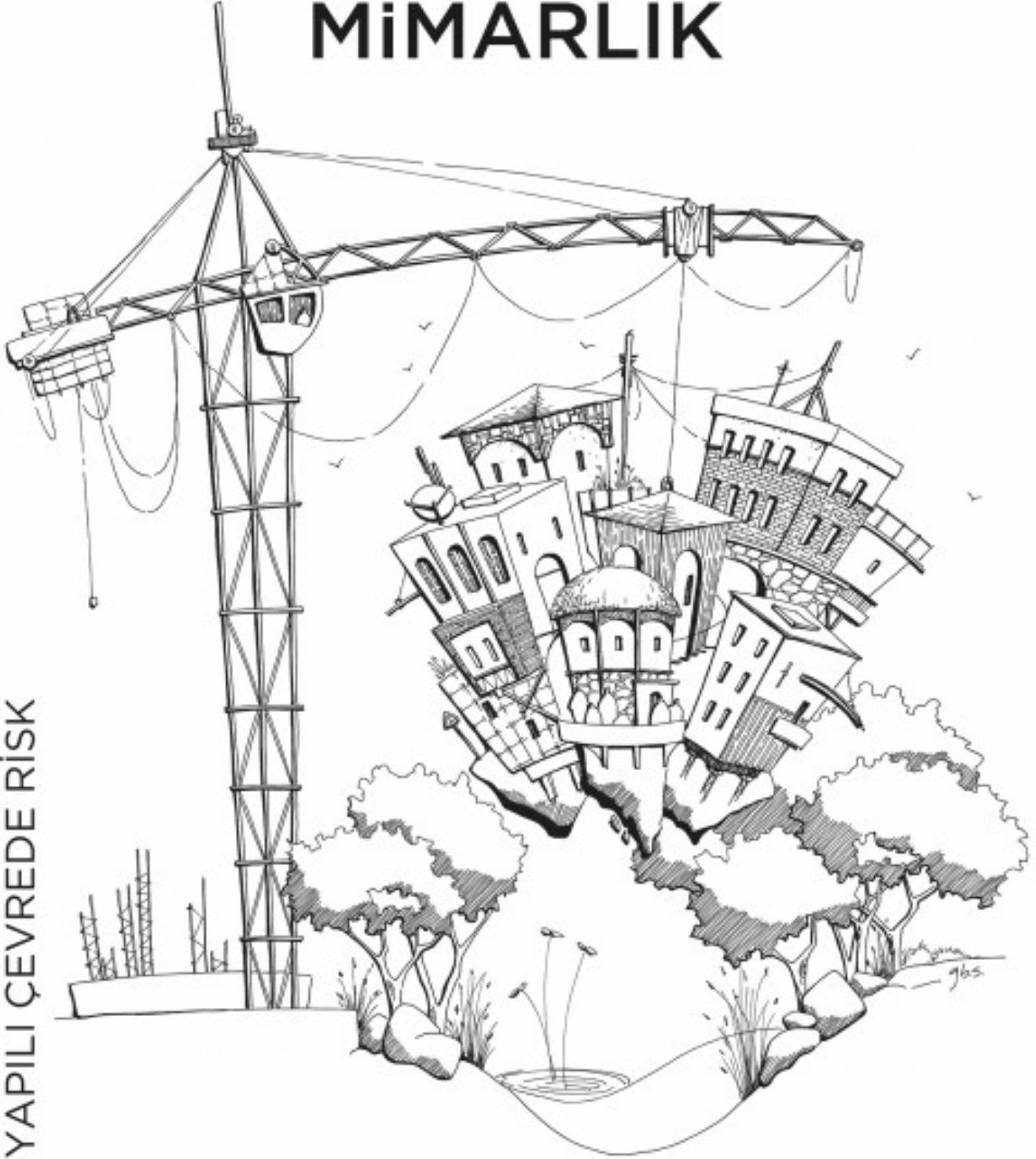

TEMA YAPILI ÇEVREDE RİSK

Türkiye'nin Kültürel Mirasına Yönelik Tehditler ve Risk Yönetimi Stratejileri Üzerine Hukuki ve Yönetimsel bir Değerlendirme

Fatma Sezgi Mamaklı

MAKALENİN ADI **Türkiye'nin Kültürel Mirasına Yönelik Tehditler ve Risk Yönetimi Stratejileri Üzerine Hukuki ve Yönetimsel bir Değerlendirme**
A Legal and Managerial Assessment on Threats to Türkiye's Cultural Heritage and Risk Management Strategies

MAKALENİN TÜRÜ **Araştırma Makalesi**

MAKALENİN KODU **EgeMim, 2025-4 (128), 78-87**

MAKALENİN YAZARI **Fatma Sezgi Mamaklı, Dr., İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü**

MAKALENİN GÖNDERİM TARİHİ **14.05.2025**

MAKALENİN KABUL TARİHİ **29.08.2025**

YAZAR İLETİŞİM BİLGİSİ **fatmamamakli@iyte.edu.tr**

ORCID **0000-0001-9452-3109**

ÖZ Kültürel miras çeşitli öğelerin etkileşimiyle bir toplumun kimliğini, değerlerini ve kolektif hafızasını oluşturur. Bu çalışma, Türkiye'nin kültürel mirasına yönelik tehditleri inceleyerek, geliştirilen risk yönetimi yaklaşımlarının tarihsel ve hukuki temelini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Ulusal ve uluslararası mevzuat, belge analizi yöntemiyle incelenmiş, bu belgelerin pratikteki yansımaları örneklerle değerlendirilmiştir. Erken dönem yasal metinleriyle günümüzdeki risk yönetimi anlayışı arasındaki evrimsel ilişki sorgulanmış, bu çerçevede kasıtlı tahribat gibi ihmale uğrayan tehditler öne çıkarılmıştır. Sonuç olarak, kültürel mirasın korunmasına yönelik daha bütüncül stratejiler geliştirilmesi gerektiği ortaya konmuştur.

ANAHTAR KELİMELER Kültürel miras, Türkiye, hukuki düzenlemeler, afet risk yönetimi, koruma stratejileri.

 OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

1 Giriş
Kültürel miras, insanlık tarihine, farklı medeniyetlerin kültürel birikimine ve sanat anlayışına dair önemli izler barındıran; sadece bireyler açısından değil, aynı zamanda toplumlar ve uluslar için kimlik inşa edici bir unsur olan son derece kıymetli varlıklardır (UNESCO, 1972). Aynı zamanda, kolektif hafızanın taşıyıcısı olması ve kimlik inşasında oynadığı rol dolayısıyla, yalnızca geçmişin izlerini barındıran unsurlar değil; bugün anlamlandıran ve geleceğe yön veren yaşamsal kaynaklardır. Bu miras unsurları, geçmişle bugün arasında köprü kurarak toplumsal hafızayı canlı tutmakta, aidiyet duygusunu pekiştirmekte ve kültürel sürekliliği sağlamaktadır (ICOMOS, 1931; UNESCO, 1972). Dolayısıyla, kültürel mirasın korunması, yalnızca estetik veya tarihi bir değer taşımasından ibaret olmayıp; sosyal, ekonomik ve kültürel kalkınmanın da ayrılmaz bir parçası olarak ele alınmalıdır. Bu bağlamda kültürel mirasın korunması, yalnızca estetik ya da tarihi kaygılarla değil; toplumsal bütünlüğü ve sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen bir strateji olarak değerlendirilmelidir. Kültürel mirasın sürdürülebilir bir şekilde korunması, aynı zamanda gelecek kuşaklara aktarılabilmesi açısından da temel bir sorumluluktur.

Ancak bu değerli miras unsurları, günümüzde hem doğal afetler hem de insan eliyle gerçekleşen yıkıcı olaylar gibi çok boyutlu tehditlerle karşı karşıyadır. Bu tehditlerin başında deprem, sel, toprak kayması ve yangın gibi doğal afetler ile savaşlar, terör

eylemleri, bilinçli yok etme girişimleri ve sistematik tahribat gibi insan kaynaklı zararlar gelmektedir (UNISDR, 2009). Söz konusu tehditler, kültürel mirasın fiziksel bütünlüğünü tehlikeye atmakla kalmayıp, aynı zamanda onun taşıdığı sembolik, manevi ve kimliksel değerleri de hedef almaktadır. Özellikle son yıllarda yaşanan büyük afetler ve çatışmalar, kültürel miras alanlarında geri döndürülemez kayıplara yol açmıştır. Bu nedenle, kültürel miras hem doğa olaylarının yıkıcı etkilerinden hem de insan faaliyetlerinin yol açtığı kasıtlı ya da ihmalkâr zarar verme süreçlerinden ciddi biçimde etkilenmektedir.

Doğal afetlerin yol açtığı tahribat, çoğu zaman aniden gerçekleşen, öngörülemeyen ve geniş ölçekli yıkımlarla sonuçlanabilen olaylardır. Örneğin, depremler sadece yapısal hasarlara değil, aynı zamanda kültürel miras alanlarının çevresel bağlamının da bozulmasına neden olabilmektedir. Diğer yandan, insan kaynaklı afetler –özellikle kasıtlı saldırılar ya da sistematik yıkımlar –çoğunlukla ideolojik, politik veya ekonomik saiklerle gerçekleştirilmekte ve doğrudan kültürel mirasın hedef alınmasına neden olmaktadır. Bu tür saldırılar, sadece fiziki yapılara değil, aynı zamanda toplumların tarihsel belleğine ve kültürel sürekliliğine yönelik tehditler olarak da değerlendirilmektedir.

Bu noktada, kültürel mirasın korunması için yalnızca belirli bir tehdit türüne odaklanmak yetersiz kalmaktadır. Etkili bir koruma stratejisi, doğal afetler ile insan kaynaklı tehditleri

bütüncül bir şekilde değerlendiren, risk temelli ve disiplinler arası yaklaşımlar içeren kapsamlı bir planlamayı gerektirir. Geliştirilecek risk yönetimi stratejileri; tehlikelerin önceden tespit edilmesi, zarar azaltma yöntemlerinin belirlenmesi, afet anında hızlı ve etkili müdahale kapasitesinin oluşturulması ve afet sonrası iyileştirme süreçlerinin kültürel değerler gözetilerek yürütülmesini kapsamalıdır.

Özellikle kültürel miras alanlarında risk yönetimi yaklaşımları geliştirilirken, afet türleri arasında ayırım yapılmaksızın her türlü tehdide karşı hazırlıklı olunması büyük önem taşımaktadır. Doğal afetlerin yaratabileceği yıkımı azaltmaya yönelik teknik ve yapısal önlemler ile insan kaynaklı tehditlerin önlenmesine yönelik hukuki, yönetsel ve toplumsal stratejiler birbirini tamamlayacak şekilde tasarlanmalıdır. Bu sayede, hem afet öncesi dönemde risk azaltımı sağlanabilir hem de afet sonrası süreçlerde kültürel mirasın onarımı ve korunması daha sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilebilir.

Bu çalışma, Türkiye’de kültürel mirasın korunmasına yönelik olarak benimsenen risk yönetimi stratejilerinin tarihsel gelişimini ve mevcut uygulama durumunu incelemeyi hedeflemektedir. Özellikle yasal düzenlemeler, kurumsal yapılar ve uygulama örnekleri üzerinden bir değerlendirme yapılarak, mevcut koruma mekanizmalarının güçlü ve zayıf yönleri ortaya konulacaktır. Çalışmada, ulusal hukuki çerçeve ile uluslararası belgeler arasındaki etkileşim de önemli bir analiz eksenini olarak ele alınacaktır. Bununla birlikte, kasıtlı tahribat olgusunun – yani insan eliyle bilinçli bir şekilde gerçekleştirilen zarar verme eylemlerinin – mevcut risk yönetimi yaklaşımlarında sıklıkla göz ardı edilen ya da yetersiz ele alınan bir boyut olduğu vurgulanacaktır. Bu çerçevede, kültürel mirasın kasıtlı tahribata karşı daha etkin biçimde korunabilmesi için gerek ulusal düzeyde gerekse uluslararası bağlamda daha bütüncül ve etkili stratejilerin geliştirilmesi gerektiği savunulacaktır.

2. Yöntem

Bu çalışma, Türkiye’nin kültürel mirasına yönelik tehditleri inceleyerek, risk yönetimi yaklaşımlarının tarihsel ve hukuki temelini kapsamlı bir şekilde

değerlendirmeyi amaçlayan nitel bir belge analizidir. Çalışma, kültürel mirasın korunmasına ilişkin normatif yapıları ve bu yapıların afet riski bağlamındaki dönüşümünü açıklamak amacıyla belge analizi, tarihsel süreç analizi ve eleştirel içerik analizi tekniklerini birlikte kullanmaktadır. Araştırmanın temelini belge analizi yöntemi oluşturmakta olup, bu yöntem kapsamlı bir içerik analizi ve tarihsel süreç değerlendirmesi içermektedir. Kültürel mirasın korunmasına ilişkin yasal, yönetsel ve kurumsal çerçeveler, sadece ulusal bağlamda değil, aynı zamanda uluslararası hukuk normları ve iyi uygulama örnekleriyle birlikte değerlendirildiğinde daha kapsamlı bir anlayış sunmaktadır. Bu bağlamda, var olan yazılı dokümanlar ve arşiv materyalleri üzerinden kavramsal derinlikte bilgi edinmeyi ve tarihsel değişim süreçlerinin sistematik olarak ortaya konmasını sağlar. Çalışmada, Türkiye’nin kültürel miras koruma sistemindeki yasal düzenlemelerin evrimi, ulusal ve uluslararası düzeydeki normlar ve uygulamalar ışığında betimlenmiştir.

Yöntemsel olarak araştırma, politik-ekolojik çerçeve ve yönetim temelli miras koruma anlayışı doğrultusunda yapılandırılmıştır. Kültürel mirasın yalnızca fiziksel yapılarla sınırlı olmayan, toplumsal değerler, hafıza, mekânsal aidiyet ve kimlik gibi unsurların taşıyıcısı olduğu kabul edilerek, analiz çok katmanlı bir şekilde kurgulanmıştır. Bu bağlamda, yasal belgelerin sadece normatif boyutu değil, aynı zamanda bu belgelerin alan pratiğindeki karşılığı ve yönetim ölçeğindeki etkisi de dikkate alınmıştır.

Araştırma, nitel araştırma yöntemine dayalı olarak tasarlanmış olup, özellikle belge incelemesi temel veri toplama tekniği olarak tercih edilmiştir. Veri toplama süreci, amaçlı örnekleme yoluyla seçilen, kültürel miras yönetimi ile doğrudan ilişkili ulusal ve uluslararası belge koleksiyonlarının incelenmesiyle gerçekleştirilmiştir. İncelenen belgeler arasında Osmanlı dönemine ait nizamnâmeler, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1710 ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunları, yönetmelikler, Cumhurbaşkanlığı kararları gibi ulusal düzeydeki düzenleyici dokümanlar

yer almaktadır. Uluslararası belgeler kapsamında ise UNESCO, ICOMOS, ICCROM gibi kuruluşların yayımladığı sözleşmeler, rehber ilkeler ve uygulama kılavuzları değerlendirilmiştir. Özellikle 1954 Lahey Sözleşmesi ve 1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme gibi temel uluslararası metinler ayrıntılı analiz kapsamında ele alınmıştır.

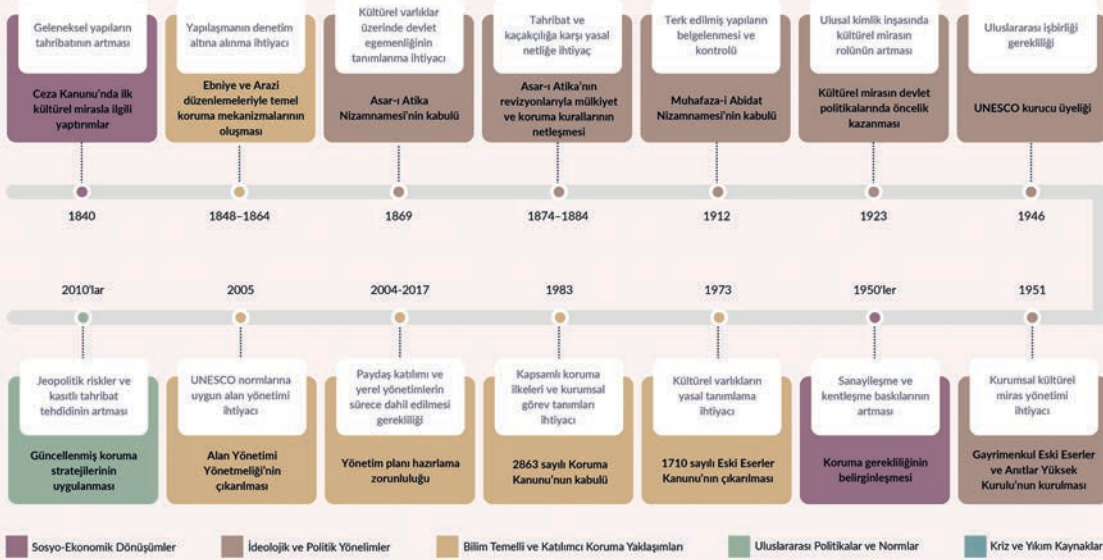
Belgelerin seçiminde, belgelerin kapsamı, tarihsel dönemi, yasal bağlayıcılığı ve kültürel mirasa yönelik tehditleri ele alma derecesi gibi kriterler dikkate alınmıştır.

Toplanan veriler, içerik analizi yöntemiyle incelenmiş, tarihsel analizle birlikte betimleyici analiz teknikleri kullanılmıştır. İçerik analizi kapsamında, belgelerde yer alan hukuki düzenlemeler, risk yönetimi stratejileri ve tehdit tanımlamaları kodlanarak tematik kategorilere ayrılmıştır (Elo ve Kyngäs, 2008). Tarihsel analiz ise Osmanlı döneminden Cumhuriyet’in ilk yıllarına, oradan günümüz modern hukuk sistemine uzanan süreçte, kültürel mirasın korunmasına dair hukukî düzenlemelerin nasıl bir dönüşüm geçirdiği ortaya konulmuştur. Özellikle Tanzimat sonrası dönemde başlayan yasal çabalar, Cumhuriyet döneminde kurumsallaşan yapı ve 2000’li yıllarda Avrupa Birliği uyum süreciyle ivme kazanan reformlar dikkate alınarak, koruma anlayışındaki değişim incelenmiştir. Ayrıca, Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin ulusal hukukla ne ölçüde bütünleştiği, bu sözleşmelerin iç hukuktaki yansımaları ve uygulamadaki karşılığı da detaylı biçimde değerlendirilmiştir.

Belgeler ayrıca, türlerine göre sınıflandırılarak şematik bir tabloda sunulmuştur. Bu sınıflandırma, farklı belge türlerinin odaklandığı tehdit türleri ve yönetim düzeyleri hakkında görsel bir özet sağlamaktadır.

Bu yöntemsel yaklaşım sayesinde, kültürel miras yönetimine ilişkin normatif yapılar ile sahadaki uygulama pratikleri arasındaki uyum ve tutarlılık sorgulanmıştır. Çalışma, sadece hukukî metinlerin analiziyle sınırlı kalmayıp, bu metinlerin uygulamadaki karşılığını da dikkate alarak, mevcut sistemin etkinliğini bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmektedir. Bu bağlamda hem

Türkiye'de Kültürel Miras Yönetiminde Nedensel Etki Alanları

SOLDA Türkiye'de kültürel miras yönetiminde nedensel etki alanları (Yazar tarafından oluşturulmuştur) (Görsel 1).

SAĞ ÜSTTE Türkiye'de kültürel miras yönetimi ile ilgili temel belge ve düzenlemeler (Yazar tarafından oluşturulmuştur) (Tablo 1).

güçlü yönler hem de hukuki, kurumsal ve yönetsel açıdan eksiklikler tespit edilmiştir. Nihayetinde, kültürel mirasın korunmasında sürdürülebilir ve etkin bir sistemin inşası için gerekli politika önerilerinin geliştirilmesine katkı sağlanması hedeflenmiştir.

3. Kültürel Mirasın Korunmasına Yönelik Hukuki Düzenlemeler

3.1. Ulusal Hukukî Altyapı

Kültürel miras yönetimi, kültürel mirasın korunması ve değerlendirilmesi için devlet kurumlarının ve tüm paydaşların sürece dâhil edilmesi ve karar alma süreçlerine katılımlarının sağlanması ile yürütülmesi gereken stratejik bir planlama modelidir. Alan yönetimi, yönetim alanının belirlenmesini ve uygun bir yönetim planının hazırlanmasını gerektiren ve planın uygulanmasını izleyen bir yaklaşımdır (Ulus, 2016). Türkiye'de kültürel mirasın korunmasına yönelik yasal ve kurumsal düzenlemeler, tarihsel süreç içerisinde giderek kapsam ve işlevsellik açısından gelişim göstermiştir.

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Tanzimat dönemiyle başlayan modernleşme ve kentleşme hareketleri, hızlı altyapı projeleri ve sanayileşme süreci, geleneksel yapıların ve tarihi çevrelerin tahribatını artırmıştır. Bu gelişmeler nedeniyle, kültürel mirasın korunmasına yönelik ilk cezai yaptırımlar olarak 1840 tarihli Ceza Kanunu yürürlüğe konmuş; 1848-1864 yılları arasında ise Ebniye Nizamnameleri, Arazi Kanunnamesi ve Turuk ile Ebniye Nizamnameleri çıkarılarak yapıların inşası, bakım

koşulları ile kamu taşınmazlarının korunması yönünde temel düzenleyici mekanizmalar oluşturulmuştur. Bu düzenlemeler, kültürel mirasın fiziksel bütünlüğünün korunmasında caydırıcılık ve denetim esaslı bir yaklaşımın başlangıcını temsil etmektedir (Madran, 2004; Madran, 1996).

1869 yılında yürürlüğe giren Asar-ı Atika Nizamnamesi (AAR), devletin kültürel varlıklar üzerindeki egemenlik yetkisini ve koruma sorumluluğunu sistematik olarak tanımlamış, 1874 ve 1884 revizyonları ile mülkiyet hakları, taşınmazların tahribine karşı yasaklar ve eser kaçakçılığına yönelik yaptırımlar netleştirilmiştir (Mumcu, 1969; Çal, 1997). Bu dönemdeki yasal gelişmeler, Osmanlı'nın modernleşme baskılarına karşı kültürel varlıkları koruma çabalarının somut yansımalarıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde 1912'de kabul edilen Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi ise, terk edilmiş yapıların belgelenip yıkılmasını öngörmesi nedeniyle koruma pratiğinde aksaklıklara yol açmıştır (Madran, 2013).

Cumhuriyet'in ilanı ile kültürel miras yönetimi yeni bir ulusal kimlik inşasının temel unsurlarından biri olarak ön plana çıkmıştır. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında, kültürel miras devletin kültürel politikalarının odağı haline gelmiş ve 1946 yılında Türkiye'nin UNESCO Kuruluş Sözleşmesi'ne kurucu üye olarak katılması, uluslararası iş birliği alanında önemli bir adım olmuştur (UNESCO Türkiye, b.t.). Bu gelişme, kültürel miras koruma alanında kurumsallaşmanın hızlanmasını sağlamış ve 1951'de Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun (GEEAYK)

kurulmasıyla sonuçlanmıştır (Madran, 2002).

1950'li yıllardan itibaren Türkiye'de artan sanayileşme ve hızlı kentleşme baskısı, geleneksel kent dokularının ve kültürel varlıkların korunması gerekliliğini artırmıştır. Bu süreçte, 1973 yılında 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu çıkarılmış; bu yasa anıt, sit, arkeolojik ve tabiat varlıklarının yasal olarak tanımlanması ve korunmasına yönelik önemli bir düzenleme sağlamıştır (Madran, 2004; Öztürk, 1989). Ancak esas paradigma değişikliği, 1983 yılında kabul edilen 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile yaşanmış, "kültürel miras" kavramının yasalar düzeyine girmesiyle birlikte kapsamlı tanımlar, koruma ilkeleri ve prosedürler geliştirilmiştir. Bu yasal düzenleme, taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunmasına ilişkin kapsamlı bir çerçeve sunmuş ve Kültür ve Turizm Bakanlığı ile diğer ilgili kurumların görev ve sorumluluklarını netleştirmiştir (2863 sayılı Kültürel ve Doğal Varlıkların Korunması Kanunu, 1983).

2000'li yıllarda ise kültürel miras yönetiminde yerel aktörlerin ve paydaş katılımının öneminin artmasıyla birlikte, 2004 ve 2017 yıllarında yapılan değişikliklerle kültürel varlıklar için yönetim planlarının hazırlanması zorunlu hale getirilmiş ve 2005 yılında Alan Yönetimi Yönetmeliği çıkarılarak UNESCO standartlarına uygun bir yönetim yaklaşımı benimsenmiştir (Ayrancı, 2007; Ulus, 2016). Bu gelişmeler, kültürel miras yönetimini sadece hukuki bir koruma mekanizması olmaktan çıkarıp, devlet kurumları, yerel yönetimler ve toplumun birlikte

hareket ettiği çok katmanlı bir yönetişim sürecine dönüştürmüştür.

Son yıllarda ise Türkiye'nin sınır bölgelerinde yaşanan jeopolitik gelişmeler ve Suriye krizi gibi olgular, kültürel miras alanlarını yeni risklere maruz bırakmıştır. Bu tehditler, kasıtlı tahribat, kaçak kazılar ve doğal afetlerle birleşerek kültürel varlıkların korunmasında yeni stratejilerin geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda, Türkiye 2863 sayılı Kanun ve ilgili düzenlemeler ışığında, alan yönetimi ve paydaş katılımını artırmaya yönelik koruma stratejilerini güncelleyerek uygulamaya koymuştur.

Genel olarak, Türkiye'de kültürel mirasın korunmasına yönelik hukuki ve kurumsal çerçeve, erken dönemlerde cezai yaptırımlara dayanan reaktif düzenlemelerden, zamanla tanımsal açıklık, kurumsal yapılaşma ve uluslararası normatif çerçevelerle uyumlu bütüncül bir koruma modeline doğru evrilmiştir. Bu dönüşüm, yalnızca mevzuat üretimiyle sınırlı kalmayıp, koruma süreçlerinin stratejik planlama ilkeleri doğrultusunda yeniden yapılandırılmasını, çok düzlemli yönetim mekanizmalarının geliştirilmesini ve paydaş katılımının karar alma süreçlerine entegre edilmesini de içermektedir. 2863 sayılı Kanun ve ilgili alt düzenlemeler aracılığıyla tanımlanan alan yönetimi uygulamaları, yönetim planı zorunluluğu, koruma kurulları ve izleme-değerlendirme mekanizmaları gibi araçlar, Türkiye'nin kültürel miras yönetimini çağdaş bir koruma paradigmasıyla uyumlu hale getirme çabasının somut göstergeleri olarak değerlendirilebilir. Ancak bu gelişmelere karşın, uygulama süreçlerinde sürdürülebilirliği tehdit eden çeşitli yapısal ve yönetsel sorunlar mevcudiyetini sürdürmektedir. Bu kapsamda, kurumlar arası eşgüdüm eksikliği, yerel yönetimlerin kapasite yetersizliği, finansal kaynakların sınırlılığı ve mekânsal planlama süreçleriyle koruma politikalarının bütünleşememesi gibi dinamikler, mevzuatın pratikteki etkinliğini kısıtlamaktadır.

Kültürel mirasın korunmasına ilişkin normatif düzenlemelerin, uygulama düzeyinde daha işlevsel hale getirilmesi; merkezi ve yerel düzeyde

Belge Adı	Konu / İçerik	İlgili Tehdit / Risk Türü	Uygulama Alanı	Değerlendirme
Ceza Kanunu (1840)	Tarihi eser tahribatının suç sayılması, ilk yasal müdahale	Kasıtlı tahribat, vandalizm	Osmanlı genelinde	Ceza temelli korumanın başlangıcı
Ebniye Nizamnameleri (1848–1849)	Yapıların inşa ve bakım koşulları	Fiziksel bozulma, kalitesizlik	Kent içi yapılar	İlk kentsel koruma pratiği
Arazi Kanunnamesi (1858)	Kamu taşınmazlarının korunması	Mülkiyet ihmali	Kamusal taşınmazlar	Mülkiyet temelli koruma yaklaşımı
Turuk ve Ebniye Nizamnamesi (1864)	Ulaşım ve yapı bütünlüğü ilişkisi	Altyapı kaynaklı tehditler	Kentsel alan ve yollar	Planlama–miras ilişkisinin başlangıcı
Asar-ı Atika Nizamnamesi (AAR) (1869)	Eski eser tanımı, devlet yetkisi	Kaçakçılık, yasa dışı kazı	Arkeolojik miras	Devlet otoritesinin ilk tanımı
AAR Revizyonu (1874)	Sanat eserlerinin kapsama alınması	Sahiplik belirsizliği	Arkeolojik/sanatsal varlıklar	Kavramsal genişleme
AAR Revizyonu (1884)	Devlet mülkiyeti, tahribat yasağı	Kasıtlı tahribat, taş ocakları	Tüm kültürel varlıklar	Modern koruma fikrinin ifadesi
AAR Son Versiyonu (1906)	Taşınır–taşınmaz ayrımı, tescil	Tescil eksiklikleri	Tüm kültür varlıkları	Sistematik belge
Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi (1912)	Terk edilen yapıların belgelenmesi	İhmalkarlık, yok etme	Kullanılmayan yapılar	Tasfiye odaklı, tartışmalı
UNESCO Kuruluş Sözleşmesi (1946)	Uluslararası koruma iş birliği	Uyum eksikliği	Uluslararası ilişkiler	Türkiye'nin sürece katılımı
5805 Sayılı Kanun (GEEAYK) (1951)	Anıtlar Yüksek Kurulu'nun kurulması	Denetim eksikliği	Taşınmaz miras	İlk kurumsallaşma
1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu (1973)	Sit ve anıt tanımları	Tanım yetersizliği	Sit alanları, anıtlar	Terminolojinin yasal düzleme girişi
2863 Sayılı Kanun (1983)	Kültür ve tabiat varlıklarının korunması	Yapılaşma baskısı, bozulma	Türkiye genelinde	Modern koruma paradigması
2863 Sayılı Kanun Değişiklikleri (1987, 2004, 2011)	Alan yönetimi, sit sınırları	Plansız yapılaşma, yetersizlik	Yönetim alanları	Uluslararası uyum süreci
Alan Yönetimi Yönetmeliği (2005)	Yönetim planı zorunluluğu	Alan yönetimi eksikliği	Dünya Miras Alanları, sitler	Normatif etkili, uygulamada sınırlı

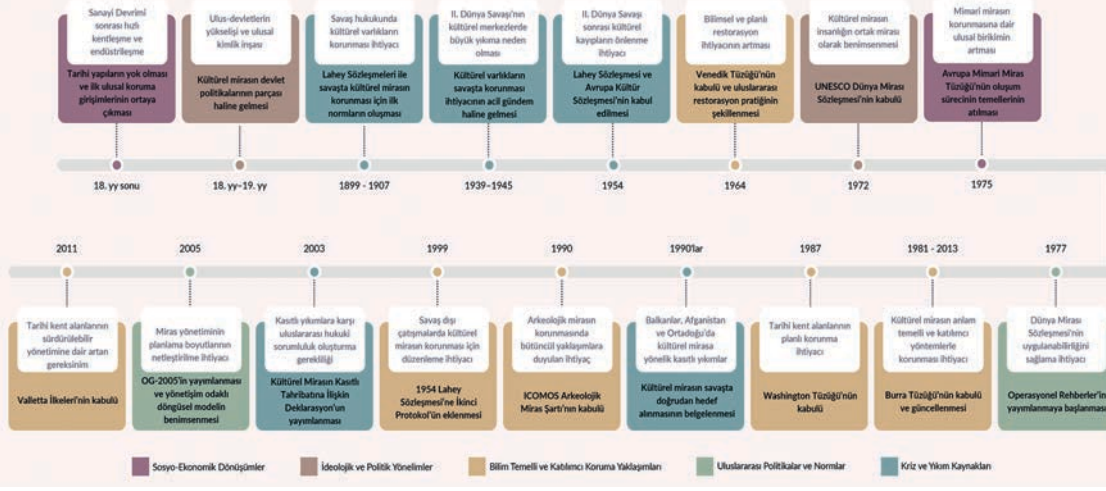
kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi; ayrıca toplumsal farkındalığın artırılarak katılımcı yaklaşımların teşvik edilmesi, Türkiye'nin kültürel mirasını sürdürülebilir biçimde geleceğe aktarabilmesinin önkoşulları arasında yer almaktadır. Bu çerçevede, kültürel miras yönetiminin disiplinler arası bilgi üretimi, yerel bilgi sistemlerinin entegrasyonu ve paydaş temsiline dayalı karar alma süreçleriyle desteklenmesi, yalnızca koruma etkinliğini artırmakla kalmayacak; aynı zamanda kültürel mirasın sosyal, mekânsal ve tarihsel bağlarıyla birlikte bütüncül biçimde değerlendirilmesini mümkün kılacaktır.

3.2. Uluslararası Hukuki Altyapı

Kültürel mirasın yönetimine ilişkin ilk uluslararası girişimler, modernleşme

ve küreselleşmenin kültürel alanlarda yarattığı tahribat ile özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerinin ardından şekillenmiştir. Sanayi Devrimi'nin 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyılda Avrupa'da yarattığı hızlı kentleşme ve endüstrileşme süreçleri, pek çok tarihi yapının yok olmasına yol açmıştır. Bu süreç, mimari ve kentsel mirasın korunmasına dair ulusal düzeyde ilk çabaların ortaya çıkmasını tetiklemiştir (örneğin 1975 Avrupa Mimari Miras Tüzüğü'nün (*European Charter of the Architectural Heritage*) temelini oluşturan birikim). Aynı zamanda, 18. yüzyıl sonlarında ve 19. yüzyılda ulus-devletlerin yükselişiyle kültürel mirasın toplumsal kimlik ve ulusal aidiyet unsuru olarak benimsenmesi, koruma çabalarının devlet politikaları haline gelmesini sağlamıştır.

Uluslararası Kültürel Miras Yönetiminde Nedensel Etki Alanları

SOLDA Uluslararası kültürel miras yönetiminde nedensel etki alanları (Yazar tarafından oluşturulmuştur) (Görsel 2).

SAĞ ÜSTTE Türkiye'nin imzaladığı uluslararası kültürel miras yönetimi belgeleri (Yazar tarafından oluşturulmuştur) (Tablo 2).

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın (1939-1945) neden olduğu kitlesel yıkım, Avrupa ve dünya genelinde kültürel varlıkların korunması ihtiyacını acil bir gündem maddesi haline getirmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında Dresden, Monte Cassino, Varşova gibi kültürel merkezlerin büyük hasar görmesi, savaşta kültürel mirasın hedef alınmasının somut örneklerini oluşturmuştur. Bu travmatik deneyim, 1954 yılında UNESCO öncülüğünde hazırlanan Silahlı Çatışma Durumunda Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Lahey Sözleşmesi'nin doğmasına yol açmıştır (*Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, The Hague*) (UNESCO, 1954). Bu sözleşme, savaşın yıkıcı etkilerine karşı sadece savaş anında değil, barış döneminde de önleyici tedbirlerin alınmasını zorunlu kılan ilk kapsamlı uluslararası düzenleme olmuştur. Aynı yıl Avrupa Konseyi tarafından yayımlanan Avrupa Kültür Sözleşmesi (*European Cultural Convention*) ise, kültürel mirasın korunmasında idari tedbirlerin zorunluluğunu vurgulayarak, mirasın yönetime entegre edilmesi gerektiğini belirtmiştir (COE, 1954).

Bu gelişmelerden önce, kültürel varlıkların savaş sırasında korunmasına yönelik ilk çok taraflı girişimlerden biri olan 1935 tarihli Roerich Pakti (*Roerich Pact*), özellikle silahlı çatışmalar sırasında kültürel, bilimsel ve sanatsal kurumların korunmasını amaçlamış ve kültürel mirasın uluslararası hukuk kapsamında ayrıcalıklı bir korumaya sahip olması gerektiğini savunmuştur (Governing Board of the Pan-American Union, 1935).

1964 yılında ICOMOS tarafından hazırlanan Venedik Tüzüğü

(*International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites - Venice Charter*), kültürel mirasın restorasyonu ve korunmasında bilimsel temelli ve planlı müdahalelerin zorunluluğunu ortaya koymuş ve uluslararası restorasyon pratiğini şekillendiren temel belgelerden biri olarak kabul edilmiştir (ICOMOS, 1964).

Öte yandan, 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan Soğuk Savaş ortamı, kültürlerarası diyalogun ve uluslararası iş birliğinin önemini artırmıştır. 1945 sonrası kurulan UNESCO, kültürel mirasın insanlığın ortak mirası olduğu anlayışını benimsemiş ve 1972 yılında Dünya Kültür ve Tabiat Mirasının Korunmasına İlişkin Sözleşme'yi (*Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*) kabul ederek kültürel ve doğal mirasın korunması için küresel bir iş birliği zemini oluşturmuştur (UNESCO, 1972). Söz konusu sözleşmenin uygulanabilirliğini sağlamak amacıyla geliştirilen Operasyonel Rehberler (*Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*), 1977 yılından itibaren yayımlanmaya başlanmış; ilk rehber olan OG-1977, yönetim planı kavramını tanımlayarak miras alanlarında yönetim sistemine geçişin temelini oluşturmuştur (UNESCO, 1977). 2005 yılında yenilenen OG-2005 ise, yönetim sistemlerini daha ayrıntılı bir şekilde tanımlayarak planlama, uygulama, izleme ve değerlendirme süreçlerini kapsayan döngüsel bir yaklaşımı benimsemiştir (UNESCO, 2005). Bu bağlamda, kültürel miras yönetimi salt bir koruma faaliyeti olmaktan çıkarak, sürdürülebilirlik esaslı çok boyutlu bir

yönetişim süreci olarak ele alınmıştır. Bu gelişme, farklı ülkelerin miraslarını evrensel değer olarak görmelerini teşvik etmiş ve yönetim planları, izleme, raporlama gibi sistematik uygulamaların standartlaştırılması sürecini başlatmıştır (UNESCO, 1977; UNESCO, 2005).

Diğer taraftan, Avustralya ICOMOS tarafından geliştirilen Burra Tüzüğü (*Charter for Places of Cultural Significance - Burra Charter, 1981/2013*), kültürel mirasın anlam temelli ve toplum katılımına dayalı olarak korunmasını savunurken; Washington Tüzüğü (*Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas - Washington Charter, 1987*) ve Valletta İlkeleri (*Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas, 2011*), özellikle kentsel miras alanlarında yönetimsel planlama yaklaşımlarını sistematikleştirmiştir (ICOMOS, 1987; ICOMOS, 2011; ICOMOS, 2013).

1990'lı yıllardan itibaren, Balkanlar'daki Yugoslavya İç Savaşı, Taliban'ın Afganistan'daki Bamyana Buda heykellerini yok etmesi ve Orta Doğu'da DAES'in kültürel mirasa yönelik kasıtlı yıkımları, kültürel mirasın savaş ve çatışma ortamlarında doğrudan hedef alındığını gözler önüne sermiştir. 1990 tarihli ICOMOS Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Şartı (*Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage*), kültürel mirasın yönetimi ile ilgili ilk ayrıntılı belgedir ve kültürel mirasın yönetimi için bütüncül koruma politikalarını, kültürel mirasın yönetimi, bakımı, sunumu ve yeniden inşası ile ilgili yasal ve ekonomik konuları ve uluslararası ilişkileri tanımlamıştır (ICAHM, 1990). Ayrıca bu yıllardaki

gelişmeler, 1999 yılında İkinci Protokol (*Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, The Hague*) ile savaş dışı çatışmaları da kapsayacak biçimde kültürel mirasın korunmasının kapsamının genişletilmesine, 2003 yılında ise Kültürel Mirasın Kasıtlı Tahribatına İlişkin Deklarasyon (*Declaration Concerning the Intentional Destruction of Cultural Heritage*) ile devletlerin kasıtlı yıkımlara karşı uluslararası yükümlülüklerinin ve iş birliğinin artırılmasına önayak olmuştur (UNESCO, 1999; UNESCO, 2003).

Bu bağlamda, 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyıl başlarında, özellikle 1899 ve 1907 Lahey Sözleşmeleri (*Convention (II) with Respect to the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land, 1899; Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land, 1907*) ile savaş hukukunda kültürel mirasın korunmasına ilişkin ilk hukuki normlar oluşturulmuş, kültürel varlıkların işaretlenmesi ve yağmalanmasının yasaklanması yoluyla temel koruma prensipleri ortaya konmuştur (IHL, 1899; IHL, 1907). Ancak bu erken dönem düzenlemeler, özellikle İkinci Dünya Savaşı gibi kapsamlı yıkımlara karşı yetersiz kalmış ve 20. yüzyılın ikinci yarısında daha kapsamlı, önleyici ve yaptırım içeren belgelerin hazırlanmasını tetiklemiştir.

Uluslararası kültürel miras belgeleri, tarihsel süreçte savaş, endüstrileşme, modernleşme, ideolojik çatışmalar ve küreselleşmenin yarattığı çok boyutlu tehditlere yanıt olarak gelişmiş, kültürel miras yönetimini teknik koruma reflekslerinin ötesine taşıyarak; hukuki, yönetsel, toplumsal ve çok paydaşlı bir yönetim modeli haline getirmiştir. Bunun yanı sıra, bu belgeler kültürel mirasın korunmasının dinamik ve sürekli gelişen bir süreç olduğunu vurgulamaktadır. Kültürel miras yönetimi, sadece fiziksel yapıların muhafazası değil, aynı zamanda toplumsal değerlerin, kültürel kimliklerin ve kolektif hafızanın sürekliliğinin sağlanmasını hedefleyen bütüncül bir yaklaşımı gerektirmektedir.

Belge Adı	Hazırlayan	Kapsam / İçerik	İlgili Tehdit / Risk Türü	Değerlendirme
Lahey Sözleşmesi (1954)	UNESCO	Silahlı çatışmalarda kültür varlıklarının korunması, savaş öncesi önlemler	Savaş, kasıtlı tahribat	Savaş bağlamında miras yönetimi başlangıcı
Avrupa Kültür Sözleşmesi (1954)	Avrupa Konseyi	Mirasın korunmasının yönetime entegre edilmesi	Ulusal yetersizlikler	Koruma yükümlülüğüne ilk açık ifade
Venedik Tüzüğü (1964)	ICOMOS	Koruma ve restorasyon ilkeleri, planlı koruma vurgusu	Modernizasyon baskısı	Restorasyon ilkelerinin kurumsallaşması
Dünya Miras Sözleşmesi (1972)	UNESCO	Kültürel/doğal miras tanımı, yönetim planı zorunluluğu	Küresel tehditler	Küresel ölçekte yönetim temeli
OG-1977 (1977)	UNESCO	Yönetim planı kavramının ilk ifadesi	Yönetim yetersizliği	Yapısal çerçeve oluşturma
Avrupa Mimari Miras Tüzüğü (1975)	Avrupa Konseyi	Mimari mirasın korunması ve yönetim ilkeleri	Yerel yönetim eksiklikleri	Mimari miras standartlarının temeli
Burra Tüzüğü (1981/2013)	Avustralya ICOMOS	Anlam ve toplum temelli koruma	Yerel sahiplenme eksikliği	Katılımcı miras yönetimi ilkeleri
Washington Tüzüğü (1987)	ICOMOS	Kentsel alanlarda planlama temelli koruma	Yoğun yapılaşma	Kentsel miras-yönetim ilişkisi
OG-2005 (2005)	UNESCO	Koruma ve yönetim döngüsünün tanımı	Plan eksiklikleri	Yönetim sistemlerinin bilimsel çerçevesi
Valletta İlkeleri (2011)	ICOMOS	Yönetim süreci ve bileşenlerinin ayrıntılandırılması	Dönüşüm kaynaklı tehditler	Çağdaş kentsel miras modeli
Lahey Sözleşmeleri II-IV (1899/1907)	İnsancıl Hukuk	Anıtların korunması, işaretleme ve yağma yasağı	Silahlı çatışmalar	Savaş hukukunda ilk tanım
1954 Protokolü (1954)	UNESCO	Taşınabilir varlıkların korunması, uygulayıcı tanımı	Kasıtlı tahribat	Uygulama sürecini tanımlayan ilk protokol
İkinci Protokol (1999)	UNESCO	Silahlı çatışmalarda genişletilmiş koruma, cezai sorumluluk	Uluslararası olmayan çatışmalar	Koruma kriterlerinin genişlemesi
ICOMOS Arkeoloji Şartı (1990)	ICOMOS	Arkeolojik miras için bütüncül koruma politikaları	Arkeolojik tahribat	İlk kapsamlı arkeolojik yönetim belgesi
Kasıtlı Tahribat Deklarasyonu (2003)	UNESCO	Mevcut sözleşmelere taraf olma çağırısı	Kasıtlı yıkım	Yaptırım zayıf, farkındalık artırıcı

Uluslararası normlar ve standartlar, bu kapsamda, mirasın sadece ulusal sınırlar içinde değil, küresel bir ortak sorumluluk olarak ele alınmasını sağlamış ve çatışma, doğal afet veya hızlı kentleşme gibi çok farklı tehditlere karşı esnek ve bütüncül yönetim mekanizmalarının geliştirilmesini teşvik etmiştir. Ayrıca, hukuki altyapının güçlendirilmesi ve paydaşlar arasında etkin iletişim ve iş birliğinin sağlanması, kültürel mirasın sürdürülebilir korunmasında kritik öneme sahiptir. Bu çerçevede, kültürel miras yönetimi disiplinler arası iş birliğini ve yerel-toplumsal dinamiklerin gözetilmesini gerektiren karmaşık bir süreç olarak ön plana çıkmaktadır. Sonuç olarak, bu uluslararası düzenlemeler ve ilkeler, kültürel mirasın korunmasında çağdaş yönetim anlayışının temel taşlarını oluşturmakta ve kültürel değerlerin gelecek kuşaklara aktarılmasında rehberlik etmektedir.

4. Türkiye’de Kültürel Mirasın Korunması İçin Risk Yönetimi Stratejileri

Kültürel mirasın korunmasına yönelik risk yönetimi, yalnızca tekil müdahalelerle değil, çok boyutlu stratejik alanların bütüncül biçimde ele alınmasıyla mümkün olmaktadır. Bu stratejik alanlar, afet öncesi hazırlıktan risk değerlendirmesi ve izlemeye, hızlı müdahale ve acil korumadan iyileştirme ve restorasyona kadar geniş bir yelpazeyi kapsar. Ayrıca kurumsal ve yönetsel kapasitenin geliştirilmesi, uluslararası çerçeveye entegrasyon, insan ve çevre kaynaklı tehditlere karşı dayanıklılık ile toplumsal katılım ve bilinçlendirme gibi boyutlar, kültürel mirasın korunmasında güçlü ve zayıf yönleri ortaya koyan kritik alanlardır.

Kültürel mirasın korunmasına yönelik küresel stratejiler, farklı

coğrafyalarda benzer tehditlerle karşı karşıya kalan ülkeler için önemli örnekler sunmaktadır. Örneğin, yüksek sismik aktivitenin hâkim olduğu Japonya, afet sonrası iyileştirme ve koruma süreçlerini bütüncül bir yaklaşımla yürütmektedir. Japonya'nın kültürel miras yönetiminde, "afet öncesi hazırlık" ile "afet sonrası hızlı müdahale" stratejileri bir arada ele alınmakta ve bu yaklaşımlar kültürel varlıkların korunmasını güvence altına almaktadır. Bu kapsamda, *Cultural Heritage Disaster Management Plan* (Kültürel Miras Afet Yönetimi Planı) geliştirilmiş ve her afet öncesinde bu planın uygulanabilirliği test edilmektedir (Kaji, 2017). Japonya, Birleşmiş Milletler tarafından 2015 yılında kabul edilen *Sendai Framework for Disaster Risk Reduction* çerçevesini uygulamada öncü ülkelerden biri olup, kültürel mirasın afet risk yönetiminde kapsamlı ve entegre bir yaklaşım geliştirmiştir (UNISDR, 2015; UNISDR, 2007). Bu çerçevede, afet öncesi hazırlık, risk azaltma, müdahale ve iyileştirme süreçleri sistematik olarak yürütülmektedir.

Kültürel mirasın korunmasında stratejik alanlardan biri olan afet öncesi hazırlık, risklerin tanımlanması, planlama, eğitim ve önleyici bakım faaliyetlerini kapsamaktadır. Japonya'da detaylı afet yönetim planları ve tatbikatlar uygulanmakta, bu sayede zarar azaltma ve yüksek müdahale kapasitesi sağlanmaktadır. Buna karşılık, Türkiye'de afet öncesi planlamalar sınırlı olup kurumsal eşgüdüm yetersizliği dikkat çeken bir zayıf yön olarak ortaya çıkmaktadır.

Benzer şekilde, İtalya da afet sonrası kültürel mirasın korunmasına yönelik önemli uygulamalar gerçekleştirmiştir. 2009 yılında meydana gelen L'Aquila depreminden sonra İtalyan hükümeti, kültürel miras alanlarına yönelik kapsamlı bir onarım ve yeniden yapılandırma süreci başlatmıştır. Bu süreçte, afetin yıkıcı etkilerini en aza indirmek amacıyla "risk öncesi değerlendirme" yöntemleri kullanılmıştır. Ayrıca, İtalya, kültürel miras alanlarındaki riskleri izlemek ve analiz etmek amacıyla gelişmiş bir veri toplama ve değerlendirme sistemi oluşturmuştur. Bu sistem, özellikle depremler gibi doğal afetlerin

etkilerini anlamada ve önleyici önlemlerin geliştirilmesinde kritik bir rol oynamaktadır (Diaferio, Foti, Sabba ve Lerna, 2015). İtalya'nın afet yönetiminde kullandığı yöntemler arasında, Birleşmiş Milletler Afet Risk Azaltma Ofisi'nin geliştirdiği INFORM Risk Modeli de (Marin-Ferrer, Poljansek ve Vernaccini, 2017) yer almakta olup, bu model risklerin çok boyutlu değerlendirilmesini sağlayarak kaynakların etkin tahsisini desteklemektedir. Ayrıca, İtalya, Avrupa Birliği'nin *Civil Protection Mechanism*'i kapsamında ülkeler arası işbirliği ile afetlere müdahale süreçlerini güçlendirmektedir.

Bu bağlamda, risk değerlendirmesi ve izleme stratejik alanı, tehlike, kırılganlık ve etki düzeylerinin analiz edilmesi ile veri temelli karar almayı hedeflemektedir. İtalya, gelişmiş veri sistemleri ve INFORM modeli ile bu alanda örnek oluştururken, UNESCO'nun SOC ve RMP süreçleri uluslararası standartları temsil eder. Bu yaklaşım bilimsel temelli koruma ve kaynakların etkin kullanımını sağlarken, Türkiye'de zayıf veri altyapısı ve sistematik izleme eksikliği dikkat çeken bir zayıf yön olarak öne çıkmaktadır.

Türkiye ise afet yönetimi stratejilerini büyük ölçüde afet sonrası iyileştirme üzerine kurmuştur; bu nedenle risk azaltma ve önleyici planlama konularında daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye'de kültürel miras alanlarında karşılaşılan en temel zorluklardan biri, afet öncesi planlamaların yetersizliği ve ulusal düzeyde geliştirilen stratejilerin uygulamada yeterli etkinliğe ulaşamamasıdır. Türkiye'nin afet risk yönetimi politikaları, *Sendai Framework* ve *Hyogo Framework for Action* gibi uluslararası stratejilerden etkilenmiş olmakla birlikte, bu çerçevelerde kültürel mirasın afetlere karşı korunması konusunda uygulama ve entegrasyon açısından henüz istenen düzeye ulaşamamıştır.

Jeolojik olarak aktif bir bölgede yer alan Türkiye, doğal afetlere oldukça açıktır. 1999 İzmit depremi, Türkiye'nin afet yönetimi politikalarında köklü değişikliklere yol açmış ve afet sonrası iyileştirme çalışmalarına ağırlık verilmesine neden olmuştur. 24 Ocak 2020 tarihinde Elâzığ'ın

Sivrice ilçesinde meydana gelen 6,8 büyüklüğündeki deprem, Elâzığ ve Malatya'daki tarihi yapılarda ciddi hasara yol açmıştır (Şahin vd., 2020). Cami, çeşme ve geleneksel konut gibi kültürel değer taşıyan yapıların büyük ölçüde zarar görmesi, afet öncesi koruma önlemlerinin yetersizliğini gözler önüne sermiştir. Benzer şekilde, 30 Ekim 2020'de Ege Denizi'nde meydana gelen 6,9 büyüklüğündeki deprem, özellikle İzmir'in Bayraklı ve Bornova ilçelerinde ciddi yıkımlara ve tarihi dokuya zarar verilmesine neden olmuştur (Bayhan, Avcı ve Birlik Kayı, 2020).

Bu çerçevede, hızlı müdahale ve acil koruma stratejik alanı, afet sonrası ilk müdahaleyi ve yapıların güvenli hâle getirilmesini içermektedir. Japonya, entegre acil müdahale sistemleri ile düşük hasar ve kültürel miras kaybı sağlamaktadır; Türkiye'de ise depremler sonrası uygulanan geçici koruma, gecikmeli müdahaleler nedeniyle sınırlı etki göstermektedir.

Son yıllarda yaşanan en yıkıcı afetlerden biri de 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli gerçekleşen 7,7 ve 7,6 büyüklüğündeki depremlerdir. Bu depremler; Kahramanmaraş, Hatay, Gaziantep, Adıyaman ve Malatya'da geniş çaplı yıkıma neden olmuştur. Binlerce kişi hayatını kaybetmiş, Antakya'nın tarihi kent dokusu neredeyse tamamen yok olmuştur. Camiler, kiliseler, hanlar ve müzeler ciddi şekilde hasar görmüştür (TMMOB Mimarlar Odası, 2023). UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'nde yer alan pek çok alan da bu afetten etkilenmiştir. Yaşananlar, afet öncesi risk değerlendirme süreçlerinde kültürel mirasın korunmasına yönelik önlemlerin eksikliğini açıkça ortaya koymuştur.

Depremlerin yanı sıra, sel, orman yangınları, kuraklık, erozyon ve toprak kaymaları gibi çevresel felaketler de kültürel miras alanları için ciddi tehditler oluşturmaktadır. 2021 yazında Akdeniz ve Ege bölgelerinde meydana gelen geniş çaplı orman yangınları yalnızca doğal yaşamı tehdit etmekle kalmamış, aynı zamanda geleneksel mimari örnekler ile Olympos ve Termessos gibi antik kentler açısından da ciddi riskler yaratmıştır (Yazar, 2023). Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan ani sel olayları ise toprak erozyonuna bağlı olarak

taşınabilir kültür varlıklarının kaybına ve arkeolojik alanların tahribine yol açmıştır.

Bu kapsamda, çevresel tehditlere karşı dayanıklılık stratejik alanı, yangın, sel, kuraklık ve erozyon gibi afetlere karşı direnç artırımı sağlamakta ve geniş kapsamlı risk yönetimini hedeflemektedir. Türkiye’de erken uyarı sistemleri ve önleyici altyapı eksikliği, doğa kaynaklı tahribatı artıran zayıf yönler arasında yer almaktadır.

Etkin bir kültürel miras risk yönetimi; potansiyel tehditlerin tanımlanmasını, bu tehditlere karşı stratejilerin geliştirilmesini, afetlere karşı hazırlık düzeyinin artırılmasını, hızlı müdahale ve restorasyon süreçlerinin uygulanmasını içermelidir. Bu çerçevede, Türkiye’de ulusal ve yerel düzeyde çeşitli stratejik planlama çalışmaları yürütülmektedir. Türkiye’de kültürel mirasın afet risk yönetimi süreçlerine entegrasyonunda, Birleşmiş Milletler Afet Risk Azaltma Ofisi’nin önerdiği modellerin ve Afrika Birliği’nin stratejilerinin henüz geniş kapsamlı olarak kullanılamadığı; buna karşın, uluslararası deneyimlerin aktarılması için çabalar olduğu görülmektedir.

Bu noktada, iyileştirme ve restorasyon stratejik alanı, kalıcı onarım, yeniden yapılandırma ve özgünlüğün korunmasını hedeflemektedir. İtalya’da L’Aquila sonrası restorasyon çalışmaları, fiziksel mirasın geri kazanımı ve toplumsal aidiyet açısından örnek teşkil ederken, Türkiye’de Sur ve Antakya örneklerinde uyum sorunları ve geleneksel dokuda hasar gözlemlenmektedir.

Ancak mevcut risk yönetimi stratejilerinin önemli bir kısmı, insan kaynaklı yıkım tehditlerini yeterince kapsamamaktadır. Vandalizm, yasa dışı kazılar, terör saldırıları ve silahlı çatışmalar gibi insan eliyle gerçekleşen yıkım eylemleri, doğal afetler kadar yıkıcı olabilmektedir. Bu kapsamda, 2015-2016 yıllarında Diyarbakır’ın Sur ilçesinde meydana gelen silahlı çatışmalar dikkate değer bir örnektir. 2015 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne alınan Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı, çatışmalar ve patlamalar sonucu cami, kilise, han ve geleneksel evler gibi çok sayıda tarihi yapının zarar görmesine neden olmuştur (TMMOB, 2019).

Bu tahribatın ardından, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ve Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi öncülüğünde restorasyon ve yeniden imar çalışmaları başlatılmıştır. Tescilli yapıların bir kısmı restore edilse de yeni yapılan binaların geleneksel kent dokusuna tam anlamıyla uyum sağlamadığı yönünde eleştiriler gündeme gelmiştir (TMMOB, 2019). Bu süreç, Kurumsal ve Yönetimsel Kapasite stratejik alanının önemini ortaya koymaktadır. Yetki paylaşımı, finansman, insan kaynağı ve mevzuat bütünlüğü, kriz anlarında hızlı yanıt ve etkin koordinasyon açısından kritik olup, Türkiye’de kurumsal parçalanma ve mevzuat- yetki çatışmaları zayıf yön olarak öne çıkmaktadır.

İnsan kaynaklı tehditlere ilişkin bir diğer örnek ise 11 Mayıs 2013 tarihinde Hatay’ın Reyhanlı ilçesinde meydana gelen bombalı saldırılardır. Suriye İç Savaşı’nın Türkiye sınırındaki etkileri kapsamında gerçekleşen bu saldırılar, 50’den fazla kişinin ölümüne ve onlarca kişinin yaralanmasına yol açmıştır (İnsan Hakları İzleme Örgütü, 2014). Tarihi çarşı ve çevresindeki kamu binaları, dükkânlar ve konutlar zarar görmüştür. Bu olay, sınır bölgelerinde yer alan yerleşimlerin yalnızca güvenlik açısından değil, aynı zamanda kültürel mirasın korunması açısından da yüksek risk taşıdığını ortaya koymuştur.

UNESCO, 1979’dan bu yana Dünya Miras Listesi’ndeki alanların korunma durumunu ve karşılaştığı tehditleri izlemek amacıyla Reaktif İzleme Süreci’ni (*Reactive Monitoring Process - RMP*) yürütmektedir. Bu süreç, Tehlike Altındaki Dünya Miras Alanları Listesi’ne alınan bölgelerin korunmasını ve iyileştirilmesini hedeflemektedir. Tehlike altında olduğu bildirilen alanlar için koruma durum raporları hazırlanmakta; bu alanlar 13 ana başlık altında sınıflandırılan tehdit türlerine göre değerlendirilmektedir (Veillon ve UNESCO, 2014).

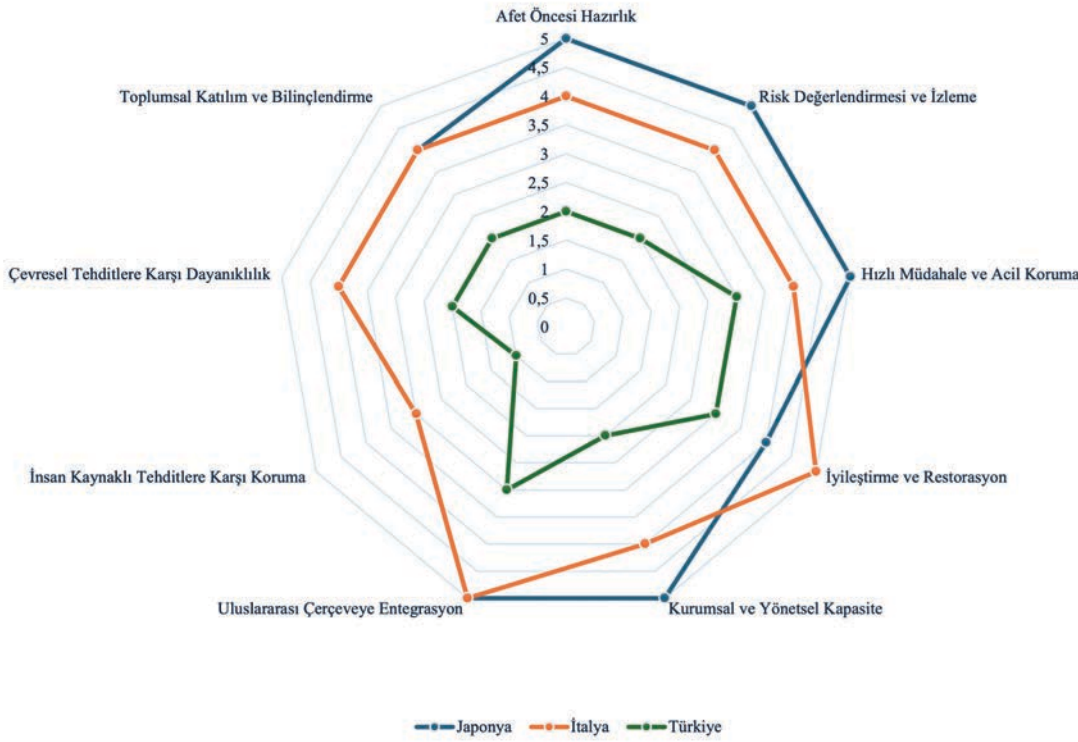
Bu bağlamda, insan kaynaklı tehditlere karşı koruma stratejik alanı, vandalizm, çatışma, terör ve yasa dışı kazılar gibi tehditleri hedefler. Bu alan, kültürel kimliğin korunmasını ve kayıptahribatın önlenmesini sağlar; ancak Türkiye’de bu konuda özel politika eksikliği ve restorasyonlarda kimlik bozulması risk oluşturur.

Yönetimsel ve kurumsal faktörler, kurumsal ve yönetsel kapasite stratejik alanıyla doğrudan ilişkilidir ve finansal yetersizlikler, yönetim sorunları, insan kaynağı eksiklikleri, yetersiz yasal çerçeve, etkisiz izleme sistemleri ve uygun olmayan müdahale teknikleri gibi unsurları kapsar. SOC verilerine göre, bu kategoride 1982’den bu yana 447 miras alanı (299 kültürel, 126 doğal, 22 karma) için koruma durumu raporu düzenlenmiştir (UNESCO, 2020). Türkiye’deki kültürel miras alanları UNESCO tarafından düzenli olarak denetlenmekte ve bu alanlara yönelik risklere ilişkin periyodik raporlar Türkiye tarafından sunulmaktadır. Türkiye’nin 19 Dünya Miras Alanından 11’i, insan kaynaklı tehditler, çevresel baskılar ve yönetim eksiklikleri nedeniyle önemli risklerle karşı karşıyadır. Bu tehditler karşısında Dünya Mirası Komitesi’nin taleplerine ilişkin 43 adet koruma durum raporu hazırlanmıştır (UNESCO, 2023).

Uluslararası çerçeveye entegrasyon stratejik alanı, UNESCO, Sendai ve Hyogo gibi küresel stratejilere uyumu içerir. Japonya, Sendai çerçevesinin uygulanmasında lider konumda iken, İtalya INFORM ve AB mekanizmalarını etkin kullanmaktadır. Türkiye’de ise uyum kısmi olup sınırlı entegrasyon söz konusudur; küresel deneyim ve fon erişimi avantaj sağlamakta, ancak uygulamaya yansıtma ve eksik raporlama riskler arasında yer almaktadır.

Tüm bu örnekler, kültürel mirasın yalnızca doğal afetlere karşı değil, aynı zamanda insan eliyle gerçekleşen kasıtlı yıkım ve çatışmalara karşı da savunmasız olduğunu göstermektedir. Farklı coğrafi ve yönetsel bağlamlarda geliştirilen uygulamalar, kültürel miras yönetiminin yalnızca fiziksel koruma değil, aynı zamanda risk önleme, müdahale ve iyileştirme aşamalarını içeren bütüncül bir yaklaşım gerektirdiğini ortaya koymaktadır.

Son olarak, toplumsal katılım ve bilinçlendirme stratejik alanı, yerel halkın karar süreçlerine katılımını ve kültürel sahiplenmeyi teşvik eder. İtalya’da toplumsal destekli

SOLDA Kültürel miras risk yönetimi: Japonya, İtalya ve Türkiye'nin stratejik kapasiteleri (Yazar tarafından oluşturulmuştur) (Görsel 3).

restorasyonlar sürdürülebilir koruma ve müdahalelerde yerel bilgi aktarımı sağlarken, Türkiye'de sivil katılım sınırlı olup, güvenlik odaklı politikalar sivil alanın daralmasına neden olmaktadır.

Bu bağlamda, Türkiye'de kültürel mirasın korunmasına yönelik stratejik yaklaşımların yalnızca fiziksel risklere değil, aynı zamanda yönetimsel, kurumsal ve sosyopolitik kırılmalara da duyarlı hale getirilmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. UNESCO'nun Reaktif İzleme Süreci ve Koruma Durumu raporları üzerinden yapılan analiz, kültürel miras alanlarının korunmasında uluslararası denetim ve raporlama mekanizmalarının önemli bir referans çerçevesi sunduğunu ve bu çerçevenin ulusal düzeyde daha etkin biçimde yapılandırılması gerektiğini göstermektedir.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, kültürel mirasın korunmasına yönelik küresel ve ulusal stratejilerin doğal afetler ile insan kaynaklı kasıtlı tahribatlar bağlamında incelenmesi üzerine odaklanmıştır. Kültürel miras sadece somut varlıklar olarak değil, toplumsal kimlik ve kültürel aidiyetin temel taşı olarak ele alınmalıdır. Türkiye'deki risk yönetimi uygulamalarının büyük ölçüde afet sonrası müdahaleye dayandığı ve önleyici planlama ile risk azaltma

süreçlerinin yeterince geliştirilemediği görülmüştür. Bununla birlikte, insan eliyle gerçekleşen yıkım ve tahribatların da doğal afetler kadar kültürel miras için tehdit oluşturduğu, Diyarbakır Sur ve Hatay Reyhanlı örneklerinde somutlaşmıştır. Uluslararası hukuki altyapının tarihsel gelişimi ve güncel yapısı incelendiğinde, kültürel mirasın korunmasında hem savaş ve çatışma ortamlarında hem de barış dönemlerinde kapsamlı bir koruma mekanizmasının zorunlu olduğu ortaya çıkmaktadır. Lahey Sözleşmesi, Venedik Tüzüğü ve UNESCO Dünya Miras Sözleşmesi gibi belgeler bu çerçevede önemli referanslar sunmaktadır. Ayrıca, afet risklerinin azaltılması ve kriz yönetimi konusunda küresel düzeyde geliştirilen stratejilerin yerel uygulamalara entegre edilmesi gerekliliği açıktır.

Bu bağlamda Türkiye'de kültürel mirasın korunmasına yönelik risk yönetimi stratejileri, afet öncesi hazırlık, risk azaltma ve erken uyarı sistemlerini içerecek şekilde genişletilmelidir. İnsan kaynaklı tehditlerin tespiti, önlenmesi ve müdahale kapasitesi artırılmalı; bu alanda kurumsal iş birliği ve mevzuat güçlendirilmelidir. Uluslararası standartlara uygun, çok disiplinli ve katılımcı bir kültürel miras yönetim modeli benimsenmeli, bu modelde yerel halkın ve paydaşların aktif katılımı

sağlanmalıdır. UNESCO'nun Reaktif İzleme Süreci gibi uluslararası denetim ve raporlama mekanizmalarının Türkiye'de daha etkin uygulanması sağlanmalıdır. Afet risk azaltma çerçeveleri (Sendai, Hyogo) ve kültürel miras koruma stratejileri entegre edilerek, kültürel miras alanlarında sürdürülebilir koruma ve iyileştirme süreçleri oluşturulmalıdır. Eğitim ve farkındalık çalışmaları yaygınlaştırılarak, toplumun kültürel mirasa yönelik duyarlılığı artırılmalıdır. Uluslararası belgelerin savaş zamanında kültürel mirasın korunmasına ilişkin hükümleri detaylı biçimde ele alınmalı; uygulamadaki boşluklar tespit edilerek bu belgelerin geliştirilmesine katkı sunulmalıdır. Yıkım öncesi ve sonrası süreçlere ilişkin politikalar da hem ulusal hem de uluslararası düzeyde tartışılmalı ve bu süreçlere dair stratejik belgeler oluşturulmalıdır.

Sonuç olarak, Türkiye'de kültürel mirasın korunmasına yönelik risk yönetimi stratejileri tarihsel süreçte önemli ilerlemeler kaydetmiş olsa da, mevcut uygulamaların bütüncül ve sürdürülebilir bir çerçevede yeterince kurumsallaşmadığı görülmektedir. Ulusal hukuki düzenlemeler ile uluslararası belgeler arasındaki uyumun güçlendirilmesi, kurumsal koordinasyonun artırılması ve uygulama örneklerinin çeşitlendirilmesi

bu açıdan kritik öneme sahiptir. Ancak özellikle kasıtlı tahribatin, mevcut risk yönetimi yaklaşımlarında büyük ölçüde ikincil bir tehdit olarak ele alınması, koruma politikalarında önemli bir boşluk yaratmaktadır. Bu nedenle, yalnızca mevcut tehditleri bertaraf etmeyi değil, aynı zamanda gelecekte karşılaşılabilecek risklere karşı da hazırlıklı olmayı hedefleyen kapsamlı bir yaklaşım benimsenmeden, kültürel mirasın korunmasında kalıcı başarı sağlamak mümkün değildir. Kültürel mirasın sürdürülebilir korunması ancak çok boyutlu risk yönetimi stratejilerinin geliştirilmesi ve uygulanması ile mümkün olacaktır. Bu, doğal afetler kadar insan kaynaklı kasıtlı tahribatların da önlenmesini sağlayacak; kültürel mirasın gelecek nesillere güvenle aktarılmasını temin edecektir. ■

KAYNAKLAR

- 2863 sayılı Kültürel ve Doğal Varlıkların Korunması Kanunu. (1983, 23 Temmuz). *T.C. Resmi Gazete* (18113). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2863&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Ayrancı, İ. (2007). *Koruma alanlarının yönetimi ve yönetim planı sürecinin değerlendirilmesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Bayhan, B., Avcı, E. ve Birlik Kayı, D. (2020). *Ege Denizi Seferihisar Açıklıkları M6.6 Depremi*
- 30 Ekim 2020 Yapı Ön Değerlendirme Raporu. Bursa Teknik Üniversitesi Deprem Mühendisliği Uygulama ve Araştırma Merkezi (DEPAR). Bursa. https://depo.btu.edu.tr/dosyalar/btu/Dosyalar/Rapor_Bursa.Teknik.Uni.Deprem.2020.10.30.pdf
- COE (Council of Europe). (1954, 19 Aralık). *European Cultural Convention*. Council of Europe Treaty Series no. 18. Paris.
- Çal, H. (1997). Osmanlı Devletinde Asar-ı Attika Nizamnameleri. *Vakıflar Dergisi*, 26, 391-400.
- Diaferio, M., Foti, D., Sabba, M. F., ve Lerna, M. (2021). A procedure for the seismic risk assessment of the cultural heritage. *Bulletin of Earthquake Engineering*, 19, 1027-1050.
- Elo, S. ve Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing*, 62(1), 107-115.
- Governing Board of the Pan-American Union. (1935). *Treaty on the Protection of Artistic and Scientific Institutions and Historic Monuments* (Roerich Pact). Washington.
- ICAHM (International Committee for the Management of Archaeological Heritage). (1990). *Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage*. Lausanne.
- ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) (1931). *The Athens Charter for the restoration of historic monuments*. International Museum Office, Athens, Greece.
- ICOMOS (International Council on Monuments and Sites). (1964, 31 Mayıs). *International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites* (Venice Charter). Venice.
- ICOMOS (International Council on Monuments and Sites). (1987, Ekim). *Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas* (Washington Charter). Washington.
- ICOMOS (International Council on Monuments and Sites). (2011, 28 Kasım). *Valletta Principles for the*

Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas. Paris.

- ICOMOS (International Council on Monuments and Sites). (2013). *Charter for Places of Cultural Significance* (Burra Charter). Australia.
- IHL (International Humanitarian Law). (1899, 29 Temmuz). *Convention (II) with Respect to the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land*. International Peace Conference. Hague.
- IHL (International Humanitarian Law). (1907, 18 Ekim). *Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land*. International Peace Conference. Hague.
- İnsan Hakları İzleme Örgütü. (2014). *World Report 2014: Events of 2013*. Erişim tarihi 12 Mayıs 2025, <https://www.hrw.org/world-report/2014/country-chapters/turkey>
- Kaji, M. (2017). Disaster risk reduction—Japanese initiatives in the world agenda. *Asia-Pacific Review*, 24(1), 58-73.
- Madran, E. (1996). Cumhuriyetin İlk Otuz Yılında (1920-1950) Koruma Alanının Örgütlenmesi- 1. *ODTU MFD*, 16(1-2), 59-97.
- Madran, E. (2002). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kültür varlıklarının korunmasına ilişkin tutumlar ve düzenlemeler: 1800-1950*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Madran, E. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Klasik Çağlarında onarım alanının örgütlenmesi, 16-18. yüzyıllar*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Madran, E. (2013). Ulusal Mevzuatın Tarihsel Gelişimi. M. S. Akpolat (Ed.), *Kültürel miras mevzuatı* içinde (ss.53-76). T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2600; Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1568. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Marin-Ferrer, M., Poljansek, K. ve Vernaccini, L. (2017). *Index for risk management - INFORM: Concept and methodology, version 2017*. Publications Office.
- Mumcu, A. (1969). Eski eserler hukuku ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26(3), 45-78.
- Öztürk, H. (1989). Korunması Gerekli Kültür ve Tabiat Varlıkları. *Eski eser tanımı ve kaçakçılığın önlenmesi semineri notları* içinde (ss. 30-36). Ankara: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Başkanlığı.
- Şahin H., Alyamaç K.E., Durucan A.R., Demirel B., Ulaş Açıkgenç M., Bildik A.T., Durucan C., Demir T., Ulucan M., ve Demirbaş N. (2020). *24 Ocak 2020 Mw 6.8 Sivrice/Elazığ depremi Elazığ bölgesi yapısal hasarlar inceleme ve analiz raporu*. Yapı ve Beton Uygulama ve Araştırma Merkezi, Fırat Üniversitesi, Rapor No:2020/D001, Elazığ, Türkiye.
- TMMOB (Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği). (2019). *Yıkılan kentler raporu 2015-2016*. Ankara. https://www.tmmob.org.tr/sites/default/files/tmmob_yikilan_kentler_raporu.pdf
- TMMOB (Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği) Mimarlar Odası. (2023, 23 Şubat). *6 Şubat 2023 depremleri tespit ve değerlendirme raporu*. <https://www.tmmob.org.tr/sites/default/files/mo06022023depremtespit.pdf>
- Uluşan, E. (2016). Türkiye'de Kültürel Miras Alanlarında Yönetim Planlaması Deneyimi. *İdealkent*, 7(19), 372-401.
- UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization). (1954, 14 Mayıs). *Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, The Hague. Hague.
- UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization). (1972, 16 Kasım). *Convention Concerning the Protection of The World Cultural and Natural Heritage*. Paris.
- UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization). (1977, 30 Haziran). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. Paris.

- UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization). (1999, 14 Mart). *Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, The Hague. Hague.
- UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization). (2003, 17 Ekim). *Declaration Concerning the Intentional Destruction of Cultural Heritage*. Paris.
- UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization). (2005, 2 Şubat). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. Paris.
- UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization). (2020, 20 Mayıs). *State of Conservation Information System (SOC)*. UNESCO World Heritage Convention. Erişim tarihi 10 Mayıs 2025, <https://whc.unesco.org/en/soc/>.
- UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization). (2023). *Periodic Reporting - Turkey*. <https://whc.unesco.org>
- UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) Türkiye Milli Komisyonu. (b.t.). *UNESCO Hakkında*. Erişim tarihi 5 Mayıs 2025, <https://www.unesco.org.tr/Pages/96/2/UNESCO>.
- UNISDR (United Nations International Strategy for Disaster Reduction). (2007). *Hyogo framework for action 2005-2015: Building the resilience of nations and communities to disasters*. United Nations. https://www.unisdr.org/files/1037_hyogoframeworkforactionenglish.pdf
- UNISDR (United Nations International Strategy for Disaster Reduction) (2009). *Terminology on disaster risk reduction*. United Nations.
- UNISDR (United Nations Office for Disaster Risk Reduction). (2015). *Sendai framework for disaster risk reduction 2015-2030*. United Nations. <https://www.undrr.org/publication/sendai-framework-disaster-risk-reduction-2015-2030>
- Veillon, R. ve UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization). (2014). *State of Conservation of World Heritage Properties, A Statistical Analysis (1979-2013)*. Paris: UNESCO World Heritage Centre.
- Yazar, F. (2023). 2021 yılında Akdeniz ve Ege Bölgesinde gerçekleşen orman yangınlarının afet kriz iletişimi yönetimi bağlamında incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 50, 251-272.